

**İNKLÜZİV SİNİFDƏ MÜƏLLİM VƏ VALİDEYNLƏRİN QARŞILIQLI
MÜNASİBƏT YOLLARI**

Əliyeva Vüsalə Sərdar qızı
Müəllim, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Xülasə

Bu məqalədə İnküziv təhsil sistemində məktəb-ailənin ünsiyyətinin birinci tərəfində məktəb durursa, ikinci tərəfində valideynlər dayanır. Məlumdur ki, uşaqlar məktəbə müxtəlif ailələrdən gəlirlər. Ona görə də ailə ilk tərbiyəçi sayılır. Digər tərəfdən hazırda ailələrdə şagirdlərin formalaşmasına neqativ təsir göstərən çoxsaylı amillər mövcuddur ki, müəllim bu amillərin mahiyyətini, valideynin şəxsiyyətinə və şagirdlərin formalaşmasına təsirini müəyyənləşdirə bilməlidir. İnküziv təlimdə kiçik yaş dövrünün məktəb və ailə məsələləri, əlilliyi olan uşaqların psixoloji xüsusiyyətləri, kiçik məktəblilərə fərdi yanaşma nəzəri şəkildə çox yaxşı əsaslandırılırsada onun praktik təsir mexanizminin necə inkişaf etdirilməsi, problemlərin neqativ təsirinin necə aradan qaldırılması kimi məsələlər demək olar ki, nəzəri olaraq qalır. İkinci mühüm amil isə bu sahədə aparılmış tədqiqatlarda nəzərəçarpan systemsizlikdir ki, bu da məsələnin həllində aydın təsəvvür yaratmır.

Açar sözlər: Uşaqların İnkişafı, İnküziv Təhsil, Valideyn Rolu, İnküziv Təlim.

**THE WAYS IN WHICH TEACHERS AND PARENTS WORK MUTUALLY IN THE
INCLUSIVE CLASSROOM****Summary**

In this article, while school-family communication is at the forefront in the inclusive education system, parents are at the other extreme. It is known that children come to school from different families. Therefore, the family is considered to be the first educator. On the other hand, there are many factors that negatively affect student formation in families, and the teacher must be able to determine the nature of these factors, their impact on the parent's personality, and student formation. Although the school and family problems of early childhood, the psychological characteristics of children with disabilities, the individual approach to young students, and theoretically well proven in inclusive education, issues such as how to develop a practical action mechanism, how to overcome the negative effects of the problems remain almost theoretical. The second important factor is the inconsistency in research in this field, which does not give a clear idea about the solution.

Keywords: Children's Development, Inclusive Education, Parental Role, Inclusive Training

İnküziv təhsil bütün uşaqların öyrənməsinə istiqamətlənən bir mühitdir. Öyrənmə mühiti davamlı fəaliyyət nəticəsində baş verir. Şagirdlərin öyrənməsi məktəblərdə baş verir və sosial, aktiv fəaliyyət sayılır. Təhsil sisteminin şagirdlərə uyğunlaşdırılması üçün bunların nəzərə alınması vacibdir.

İnküziv təhsilin müsbət təsiri sadəcə, təlim prosesinin keyfiyyətinin yüksəldilməsilə məhdudlaşmır. Ümumitəhsil məktəblərində oxuyan əlilliyi olmayan şagirdlər kiçik yaşlarından

ətrafdakı müxtəlifliklərə qarşı daha geniş düşüncəli olmağı öyrənirlər. Bu cür yanaşma əsasən cəmiyyətdə əlilliyi olan insanlara qarşı rəftar, düşüncə və münasibətləri müsbətə doğru dəyişir. Təhsil sistemində müxtəlif və hərtərəfli yanaşma çox vacibdir. Əsasən, bu sahədə valideynlərlə aparılan işin təşkil olunması, yaxın münasibət və mütəmadi ünsiyyətin qurulması daha vacib sayılır. Valideynlərin dəstəyi ilə pedaqoji prosesdə şagirdlərin ehtiyaclarını yaxından öyrənmək üçün böyük əhəmiyyətə malikdir.

İnklüziv təhsil müəssisələrində təlim mühitinin yaradılmasında əməkdaşlığın nəzərə alınması vacib şərtlərdən biri sayılır. Təlim prosesində əməkdaşlıq dedikdə müəllim, şagird, valideyn və icma üzvləri ilə əməkdaşlıq mühitinin yaradılması nəzərdə tutulur. Bu tərəflər arasında ilk gündən inam mühitinin yaradılması uğurlu əməkdaşlıq münasibəti üçün vacibdir. Valideynləri təhsilin planlaşdırılmasında fəal iştirakçılara çevirmək üçün onlarla işləmək, zamanla valideyn-müəllim görüşləri keçirmək və şagirdin irəliləyişi barədə mütəmadi olaraq məlumatlar vermək əhəmiyyətlidir. Valideynlər çox vaxt müəllimlərə sual yağdıra və bəzən isə şikayətlər edə bilirlər. Valideynlərin cəlb olunması üçün faydalı tövsiyələrdən biri “Onlar soruşmadan cavab vermək”dir. Müəllimlər şagirdlərdəki dəyişikliklər (müsbət və mənfi) barədə valideynlərə ardıcıl və stabil əsasda yenilənmiş məlumatlar göndərməlidir. Müəllim şagirdi də bu informasiya mübadiləsinə daxil etməlidir.

Təlim mühitinin yaradılmasında əməkdaşlığın nəzərə alınması tək-cə əlilliyi olan uşaqların valideynləri ilə iş deyil. Burada digər tərəf olan, əlilliyi olmayan uşaqların valideynlərinin məlumatlandırılması da xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Müəllim bu zaman əlilliyi olmayan uşaqların valideynlərini əlilliyi olan uşaqların ailələrini başa düşmələrinə kömək etmək üçün interaktiv məşğələlər keçirməlidir.

Müəllim icma üzvlərini əməkdaşlığa cəlb etmək üçün onların məktəbin təkmilləşdirilməsi prosesinin sahibləri olduğu hissini yaratmalıdır. İnklüziv məktəblərin təkmilləşdirilməsi və dəyərlərinin formalaşdırılması üçün valideynləri və icmanı bu prosesə cəlb etmək çox vacib şərtlərdəndir.⁽²⁸⁾

Əlbəttə ki, valideynləri və icma üzvlərini bu əməkdaşlığa cəlb etmək üçün maarifləndirmə işləri aparmaq lazımdır. Belə ki, yerli dövlət strukturlarını, valideyn assosiasiyalarını və vətəndaş cəmiyyəti nümayəndələrini dəvət etmək lazımdır.

Tədqiqatlara əsasən icma və məktəb tədbirləri vasitəsilə əməkdaşlıq üçün müntəzəm imkanlar yaratmaq vacib sayılır. Bu işdə mütəmadi görüşlər keçirməklə birlikdə işləmək ənənəsini yaratmaqda vacib amillərdəndir.

Əlilliyin tibbi modelinə uyğun olaraq, bu günə qədərki yanaşma daha çox xüsusi (seqreqasiyalı) məktəblər vasitəsilə əlillik qruplarını nəzərə almaq və ya əlilliyi olan uşaqları ümumi siniflərə, yaxud ümumi məktəblər daxilində ayrıca bölmələrə yerləşdirmək idi. Məsələn, korlar üçün məktəb, karlar üçün məktəb və s.

İnklüziv siniflərdə əlilliyin sosial modeli isə tibbi modelin əksinə olaraq, uşaqların səmərəli mühitdə, birlikdə təhsil almasını təşkil edir. İnklüziv sinifdə keyfiyyətli təlimin təşkili üçün pedaqoq və valideynlərin qarşılıqlı təsiri vacib şərtidir. Müəllim valideynləri əməkdaşlığa cəlb etmək üçün bir sıra tələbləri yerinə yetirməlidir. Əlilliyi olan uşaqların ailələrinin əməkdaşlığa cəlb olunması daha erkən yaşlardan vacib sayılır. Valideynlər və ailə üzvləri uşağı ən yaxşı tanıyan şəxslərdir. Əlbəttə ki, onlar uşağın ailədə davranışını, öyrənmə tərzini, maraq və ehtiyaclarını daha yaxşı bilirlər. Valideynlərlə əməkdaşlıq şəraitində iş qurmaq,

məsləhətləşmək müəllimlərə uşaq barədə ətraflı məlumat əldə etməyə və öyrənmə prosesini keyfiyyətli qurmağa kömək edir.

İnklüziv təlim prosesində müəllimlər inklüziv təhsili tətbiq edə bilmək üçün praktiki dəstəyə ehtiyac duyur. Bunu təmin etmək üçün peşəkar təlim icmaları yaradılmalıdır. İnklüziv məktəblərdə peşəkar təlim icmaları, yəni metodbirləşmələr şagirdlərin nailiyyətlərini yüksəltmək üçün davamlı olaraq müəllimlərin fəaliyyətini birgə tədqiq edirlər.

İnklüziv təhsil siniflərində dərs deyən hər bir müəllim uşaqyönümlü yanaşma və pedaqogikası barədə biliklər dərslərin şagirdlərin fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq onların ehtiyaclarına uyğun təşkil edilməsi üçün nəzəri və praktiki olur. İnklüziv təhsil inkişafetdirici mühitdir. Belə ki, biz tədris zamanı şagirdlərlə işlədikcə öyrənmək və öyrətmək üçün yeni yanaşmalar kəşf edərək, öyrənmə prosesini daha da səmərəli etmiş oluruq. İnklüziv təhsil mühitində şagirdlər kollektivdə işləməyi öyrənir, öz bacarıqlarını kəşf etmələri üçün imkan yaranır.

Bildiyimiz kimi, valideynlər təhsilə aid istənilən qərar vermə prosesinin mərkəzində olaraq öz övladlarına dəstək ola bilirlər. Həmçinin valideynlər uşağın məktəbdə öyrəndiklərini evdə davam etməsinə və təkrarlamasına dəstək göstərilməsində mühüm rol oynayırlar. Valideynlərin əməkdaşlığı təkcə, ailədə baş vermir, həm də sinif otağında da kömək valideynlərin və müəllimlərin əməkdaşlıq etməsi üçün bir yol sayılır. (6)

İnklüziv sinifdə müəllim və valideynlərin qarşılıqlı işini təşkil etmək üçün əlilliyi olmayan uşaqların valideynlərinin köməyindən daha yaxşı istifadə etmək olar. Belə ki, başlanğıcda əlilliyi olan uşaqların valideynlərinin inklüziv təhsildə iştirakı və onların bu prosesə münasibəti ümumilikdə o qədər də ürək açan olmur. Əlbəttə ki, bunun öz səbəbləri var. Əlilliyi olan uşaqların valideynlərinin müəllimlə əməkdaşlıqda olması məktəb mədəniyyətinə təsir göstərir. Hətta, əlilliyi olmayan uşaqların valideynləri övladlarının əlilliyi olan uşaqlarla birlikdə təhsil almasına qarşı çıxaraq əməkdaşlıq etməkdən çəkinirlər. Bunları sadaladıqca aydın olur ki, sinif otağında valideynlərlə əməkdaşlıq yaradan zaman müəllim bu cür münasibətləri aradan qaldıracaq strategiyalar irəli sürməlidir. (5)

Birinci növbədə müəllim əlilliyi olan uşaqların valideynləri ilə əməkdaşlıq qurduğu zaman onları maarifləndirməli və bu prosesə hazırlamalıdır. Daha sonra əlilliyi olmayan uşaqların valideynləri ilə işləməli və övladlarının əlilliyi olan uşaqlarla birgə təhsil almasının onlara mənfi təsiri olmayacağını və hətta bir sıra humanist hislərin inkişaf etməsinə şərait yaradacağını onlara izah etməlidir.

N.Hüseynova əlilliyi olan uşaqların valideynlərinin mənlik hissindən yaranan bəzi dəyişiklikləri aşağıdakı kimi təhlil etmişdir:

➤ Təhlükəsizlik hissi. Uşaq dünyaya gələn zaman valideynlər ailədə öz vəzifələrini yenidən müzakirə etməlidirlər.

➤ Şəxsiyyət hissi. Bir çox qadınlar övlad dünyaya gətirdikdən sonra depressiya yaşayırlar. Bu, qismən mənlik hissi və ana olmaqla əlaqədar şəxsiyyətin yenidən formalaşması ilə əlaqələndirilə bilər.

➤ Mənsubiyyət hissi. Şəxsi dəyişiklik baş verən zaman dəstək xidmətləri göstərən şəbəkələr yardımçı ola bilər. Əlil övladı olan valideynlər başqa analardan və onların uşaqlarından özlərini təcrid edilmiş hiss edə bilərlər.

➤ Məqsəd hissi. Həyatda dəyişiklik baş verən zaman insan qarşılaşdığı vəziyyətin nə üçün yarandığını düşünür, baş verənləri dərk etmək üçün özünə və ətrafdakılara suallar verir.

➤ Səriştələrə yiyələnmək hissi. Övlad dünyaya gələn zaman çoxlu bacarıqlara yiyələnmək lazım gəlir. Əvvəlcə yeni bacarıqlar yavaş-yavaş mənimsənilir, sonra isə, ikinci xarakterə çevrilir.” (3, sah. 34)

İnklüziv sinif müəllimi valideynlə ünsiyyətdə bir sıra vacib məsələləri diqqətdə saxlamalıdır:

Birinci, valideynlərə həmişə dəqiq informasiya verməli, xoşagəlməz xəbərləri onlara çatdırmağa tələsməməlidir. İkinci, öz uşaqları ilə evdə yerinə yetirdikləri işə görə valideynlərə təşəkkürünü bildirilməlidir. Üçüncü, əlilliyi olan uşağın inkişafına müntəzəm olaraq aydın və düzgün qiymət verilməli, onun səhvlərinə deyil, vəziyyətin yaxşı tərəfə dəyişməsi üçün vasitələr axtarılmasına daha çox diqqət ayırmaq lazımdır. Dördüncü, peşəkar terminlərdən istifadə edilməməlidir, yəni valideynlərə aydın olan sözlərdən istifadə olunmalıdır. Beşinci, valideynləri, övladları haqda xoş xəbərləri bölüşmək üçün dəvət edilməlidir. Altıncı, valideynlərdən öz uşaqları ilə hansı əlavə iş apardıqlarını və ya onların uşaq barədə yeni nə öyrəndikləri soruşulmalıdır. Yeddinci, görüş vaxtı valideynlərin orada sərbəst iştirak edə biləcəyi şəkildə planlaşdırılmalıdır.

Müəllimin dərslərini planlaşdırılmasında uşaqlar haqqındakı məlumatlardan istifadə etməsi çox önəmlidir. Müəllim valideynlərin əməkdaşlığı olmadan uşaqlar haqqında zəngin məlumat əldə edə bilməz. Çünki müəllim dərslərində uşaqları yetərinə tanımaq üçün imkanı da olmur. Məhz, bunu öyrətmək üçün valideynlərin köməyinə ehtiyacı var.

Mütəxəssis və müəllim əlilliyi olan uşaqların valideynlərinə yaşadıkları icma ilə ünsiyyət qurmaq və onlarla işləmək qaydalarını da izah etməlidir. Bildiyimiz kimi inklüziv təhsilin səmərəli təşkil olunması üçün əlavə qüvvələrin dəstəyi vacib sayılır. Valideynlər və icma üzvləri təhsilə cəlb edilməklə, öyrənmə imkanlarını artırır və siniflərin inklüziv olması üçün zəruri olan dəstək sistemləri yaradılır.

Araşdırmalar göstərir ki, təhsilə icmanın və valideynlərin cəlb olunması bəzi maddi cəhətdə sərəfəlidir. Belə ki, əlilliyi olan uşağın xüsusi məktəbdə təhsil alması ümumtəhsil məktəbində təhsil alması ilə müqayisədə üç dəfəyədək yüksək başa gələ bilər. Bu da dövlət üçün o qədər də məqsədəuyğun hesab olunmur.

Xüsusi məktəblərlə inklüziv məktəblər arasındakı fərqləri aşağıdakı kimi ümumiləşdirə bilərik: (6)

- kurikulum fərqliliyi;
- məşğələlərə daha az vaxt verilir;
- əlilliyi olan uşaqlardan təhsil müvəffəqiyyəti ilə bağlı gözləntilər daha aşağı olur;
- xüsusi məktəblərin sayı az olur .

Ümumilikdə belə qeyd edə bilərik ki, inklüziv məktəblərin xüsusi məktəblərlə müqayisədə xərc baxımından daha səmərəli, akademik və sosial baxımdan daha təsirli olduğunu göstərən dəlillər mövcuddur.

İnklüziv sinifdə müəllim və valideynlərin qarşılıqlı əlaqəsi həm iştiraka mane olan əngəllərin fəal şəkildə aradan qaldırılmasını, həm də, ümumi məktəblərdə uşaqları diqqət mərkəzində saxlayan və yalnız əlilliyi olan şəxsləri deyil, cəmiyyətdəki insanların bütün spektrini əks etdirən mühitlərin yaradılmasını tələb edir. Məsələn, məktəb binasına girməyə mane olan fiziki maneələr, sinif otağında görmə əlilliyi olan uşaqların sərbəst hərəkətinə imkan verməyən maneələr və s.

Ümumilikdə, inklüziv sinifdə müəllim və valideynlərin qarşılıqlı əlaqəsi fərqliliyi əsas götürən yanaşmadan tamamilə fərqli pedaqoji yanaşma təmin edir. O, aşağıdakıları ön plana çəkir:

- Koqnitiv bacarıqların iyerarxiyası deyil, hər bir şagirdin açıq öyrənmə potensialı.
- Şagirdin çatışmazlıqlarına köklənmək əvəzinə, kurikulumun yenidən qurulması və hər bir uşağın potensialını qəbul edən çoxsahəli pedaqogika.
- Müəllimlərin tələb olunan bacarıqlarında ixtisaslaşmış sahə biliklərinin ön plana çəkilməsi əvəzinə, təlim prosesində şagirdlərin fəal iştirakı.
- Müvəffəqiyyət göstəriciləri aşağı olanlar üçün alternativ kurikulumun hazırlanması əvəzinə, differensial və yaxud fərdə uyğunlaşdırılan tədrisə əsaslanan vahid kurikulum.
- Müəllimlər hər bir uşağın fərqli ehtiyaclarını qəbul edən uşaq yönümlü və inklüziv metodologiya tətbiq etməyə hazırdır və qadirdir. (6)

İnklüziv sinifdə müəllim və valideynlərin qarşılıqlı əlaqəsi üçün zəruri olan əksər resurslar artıq icmada mövcuddur. Belə ki, müəllimlərin pedaqoji və metodiki bilikləri çoxdur, ailə və icmaların da üzə çıxarılmalı, istifadə edilməli bəzi zəngin resursları mövcuddur.

Ümumilikdə qeyd edə bilirik ki, inklüziv təhsil əlilliyi olan uşaqlara öz ailələri ilə qalmaq və yaşadıkları ərazidə yaşadları ilə birgə ən yaxın məktəbə getmək imkanı verir. Bu, onların şəxsi inkişafı üçün çox vacibdir, çünki uşağın normal inkişafının pozulması əlilliyin özündən də ağır fəsadlara gətirib çıxara bilər. Xüsusi məktəblər arasında da təhsilin keyfiyyəti xeyli fərqli ola bilər. Bu da öz növbəsində o deməkdir ki, bəzi şagirdlər əmək bazarına kifayət qədər hazır olmaya bilər və əlilliyi olan və olmayan yaşadları arasında olmaq imkanını itirə bilər. Xüsusi məktəblərin icmada və ümumi məktəblərdə inklüziv təhsil üçün resurs mənbəyi kimi rolunun gücləndirilməsi tendensiyası getdikcə artmaqdadır.

Məqalədən əldə olunan nəticələrə uyğun olaraq valideynlər uşaqların mənəviyyat tərbiyəsində istifadə edəcəkləri məlumatlar verilmişdir. Həmçinin uşaqların ailə şəraitindəki mənəvi inkişafın həyata keçirilməsində bir sıra praktik məsələlərə toxunulmuşdur. Ailədə valideynlər uşaqlara səmimiyyət, dürüstlük, etibarlılıq və xeyirxahlıq nümunəsi göstərməklə inklüziv təlim prosesinin keyfiyyətini yüksəltmək olar.

Ədəbiyyat siyahısı.

1. Azərbaycan Respublikası. "2018-2024-cü illərdə Azərbaycan Respublikasında əlilliyi olan şəxslər üçün inklüziv təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Proqramı." Bakı: Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, 2017.

2. BMT-nin "Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında" Konvensiyası və onun Fakültativ Protokolu." <http://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf> 2006

3. Hüseynova N.T., Məlikov M.Ş., Xüsusi pedaqogikanın müasir problemləri. Dərs vəsaiti. Bakı-2018. ADPU-nəşriyyatı. 230 səh.

4. Hüseynova N.T., İnklüziv təhsil. Bakı 2014

5. UNİCEF-in İnklüziv Təhsil üzrə Onlayn Məlumatlar Bazası (www.inclusive-education.org) çox geniş resurslar toplusundan ibarətdir.

6. UNİCEF, "Müxtəlifliyi qəbul etmək: İnklüziv öyrənmə yönümlü mühitlər yaratmaq üçün alətlər dəsti": <http://www.unescobkk.org/education/inclusive-education/resources/ilfe-toolkit/>